

PORTRÉK A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TAGJAIRÓL III.

Szerkesztette
HAMZA GÁBOR

AKADÉMIAI KIADÓ

A kiadvány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával készült.

Társszerkesztő
Deák Péter

Írta

Ádány Tamás, Badó Attila, Békés Ádám, Benke József, Czeti István,
Földi András, Hamza Gábor, Király Miklós, Koi Gyula, Kukorelli István,
Landi Balázs, Pókecz Kovács Attila, Sándor István, Schweitzer Gábor, Szabó Béla,
Szabados Tamás, Szoboszlai-Kiss Katalin, Tóth J. Zoltán, Váczi Péter

ISBN 978 963 664 066 8

Kiadja az Akadémiai Kiadó
1117 Budapest, Budafoki út 187–189. A. ép. III. em.
www.akademiai.hu

Első magyar nyelvű kiadás: 2024

© Hamza Gábor, 2024
© Akadémiai Kiadó, 2024

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó Zrt. igazgatója
Felelős szerkesztő: Kovács Natália
Olvasószerkesztő: Rácz Attila
Nyomdai előkészítés: Mocsonoky Gábor
Fedélterv: Markó Natália
Termékmenedzser: Egri Róbert
Nyomdai munkálatok: Sowa Sp. z o.o.
Megjelent 24,67 (A/5) ív terjedelemben

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás,
a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát,
az egyes fejezeteket illetően is.

Printed in Poland

Frankenburg Adolf (1811–1884), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja

Frankenburg Adolf 1811. november 21-én¹ született Németkeresztúron (Sopron vármegye). Édesapja Frankenburg Antal Esterházy II. Miklós magyar gróf és birodalmi herceg gazdatisztjeként szolgált, majd gróf Széchényi Ferenc biztatására Peresztegen, azután pedig Horpácson vállalt megbízatást gróf Széchényi Lajos mellett. Szülei a gyermek keresztanyjának Széchényi István nővérét, Széchényi Franciska Karolina grófnőt kérték föl, aki később is pártfogolta keresztfiát. A Frankenburg család német származású, de magyar érzelmű volt, és közeli barátság fűzte őket Liszt Ádámmal, akinek Ferenc nevű fia az ifjú Frankenburg játszótársa volt.²

Gimnáziumi tanulmányait Sopronban folytatta, majd a retorikát és a poézist Pécsen, a ciszterci gimnáziumban tanulta. A hatodik középiskolai osztályt már Győrben kezdte, ott azonban beleszeretett az akkor még pályája elején járó Hivatal Anikó színésznőbe, és a társulathoz csatlakozva Komáromba szökött. A tartós bizonytalanságot jelentő színészi élet helyett azonban rövid idő elteltével inkább a bocsánatkérést és tanulmányai folyta-

¹ Születésének napját több forrás is másként tartalmazza (pl. Vadnai, 7; Szinnyei, s. v. Frankenburg Adolf), azonban maga Frankenburg az önéletírásában következetesen november 21. napját említi születésnapjaként (Őszinte vallomások I, 12; Emlékiratok II, 67; Bécsi élményeim I, 226.), továbbá a *Vasárnapi Újság*ban az ötvenedik írói jubileumára megjelent laudáció is ezt az adatot tartalmazza. (Vasárnapi Újság, 1879. XXVI. évfolyam, I. szám. pp. 5–6.)

² Az a széles körben ismert és Frankenburg által is terjesztett adat (Emlékiratok II, 67; Vadnai, 7.), hogy Liszt Ferenc keresztanyja Frankenburg édesanyja volt, nem igaz, ugyanis a keresztelési anyakönyv szerint a zeneszerző keresztszülei Zambothy Ferenc és Szalay Julianna voltak. (Károlyi, 26.)

tását választotta. Mivel a kihagyott időt Győrben már nem pótolhatta, így a tanévet a keszthelyi Georgikonban fejezte be, ahol mezőgazdasági tanulmányokat folytatott.³ A következő évtől Szombathelyen tanult, majd az Egri Érseki Jogakadémián volt joghallgató, ahol 1832-ben sikeresen végzett.

Ugyanebben az évben a Heves vármegyei főjegyző irodájában kapott állást patvaristaként, majd 1833-ban jurátusnak ment Pozsonyba, ahol felkereste gróf Széchenyi Istvánt, és kérte, hogy neki állást biztosítson. Mikor a gróftól megtudta, hogy éppen Angliába készül, Frankenburg egy hirtelen jött ötlettől vezérelve arra kérte, hogy őt is vigye magával, azonban mikor Széchenyi közölte, hogy az utazás során csak komornyikjaként tudná alkalmazni, Frankenburg Adolf, mivel a feladatot méltóságán alulinak tartotta, elutasította az ajánlatot. Mégsem távozott azonban üres kézzel, ugyanis Széchenyi a meglehetősen cinikusan hangzó tanácsa mellett („Szegény legénynek nem illik büszkének lenni!”)⁴ kiscenki birtokán egykori nevelője és atyai barátja, Lunkányi János uradalmi igazgató mellett állást is biztosított neki.

Lunkányi hamar felismerte, hogy Frankenburgnak a gazdasághoz „se kedve, se hivatása” nincsen, így azt a feladatot adta neki, hogy egy szanszkrit szótárból keresse ki a magyarhoz hasonlító szavakat, és állítson össze belőlük egy szójegyzéket, a motiválatlan ifjú azonban csupán az A betű feléig végezte el a munkát. Mikor Széchenyi 1834 májusában Londonból visszatért, Frankenburg Adolf személyes szolgálataira mindössze egy napig tartott igényt, és másnap visszautazott Bécsbe, a fiatal jogász pedig, mivel ilyen viszonyok közepette nem látta értelmét a grófi szolgálatnak, egy váratlan örökséggel járó anyagi biztonság nyújtotta lehetőséggel élve még aznap beadta a lemondását, és Sopronba utazott, hogy katonai pályára lépjen.

Sopronban a Prinz Friedrich von Sachsen nehézlovasezred kadétja lett, azonban itt sem maradt sokáig, hanem néhány hónap után elérte, hogy elbocsássák, és így feleségül vehesse Vilt Ninát, akit még egi éveiből ismert. Ekkor már több lapban is jelentek meg versei és prózai művei, majd 1834 novemberében a soproni német színházban első színpadi művét, a *Der erste April* című vígjátékot is bemutatták, amelyet azonban csak barátai lelkes éljenzése mentett meg a bukástól. Az ifjú pár azután Gombán telepedett le, hogy ott mezőgazdaságból éljenek, azonban mivel Frankenburg nem értett a gazdálkodáshoz (saját bevallása szerint a Georgikonban folytatott tanulmányai dacára ezirányú ismeretei ahhoz sem voltak elegendők, hogy a receptet a hajdinától megkülönböztesse),⁵ amint lehetőség kínálkozott a vidé-

³ Őszinte vallomások II, 41; 59.

⁴ Emlékiratok I, 131.

⁵ Emlékiratok I, 214.

ki haszonbérletét Mátray Gábor segítségével az Akadémia alkalmazásával cserélte föl, mely állását 1836 áprilisában foglalta el.

Az Akadémián azonban nem maradhatott hosszan írnoikként, ugyanis ambiciózus fiatal szerzőként hamar összeütközésbe került azon idősebb akadémikusokkal, akik az *Athenaeum* című folyóirat köréhez tartoztak (elsősorban Vörösmarty Mihály, Bajza József és Toldy Ferenc). Az egyre romló viszony állomásai között maga Frankenburg két momentumot emelt ki, elsőként azt, hogy paródiát írt Bajza József *Apotheosis* című verséről, azután pedig, hogy barátaival (Munkácsy János, Táncsics Mihály, Kunoss Endre és Kovácsóczy Mihály) együtt maga is részt vett egy drámai pályázat során egy, az említett akadémikusok által elkövetett visszaélés leleplezésében és nyilvánosság elé tárásában. Ez utóbbi epizód mérföldkövet jelentett a két társaság amúgy is egyre inkább elmérgesedő viszonyában, és a tényfeltárás során elkövetett indiszkrécio miatt Frankenburgnak el kellett hagynia az Akadémiát.⁶ Állásáról végül a sértett akadémikusok által meggyőzött Teleki József elnök felszólítására maga mondott le. Az üggyel kapcsolatban később Frankenburg is megengedett magának némi utólagos önkritikát, és a következőket írta: „[I]gaz, hogy gyakran sem időt, sem személyt nem kiméltem, ha egy jó vagy rossz „witz” furta oldalomat: ki kellett böföntenem, ha még oly kellemetlenek voltak is reám nézve a következmények. Azt sem tagadom, hogy szerettem néha vizet zavarni, főleg, ha a forrásból olyanok merítettek, kik minden tekintélyt csak a kornak vindicáltak, s a náluknál fiatalabb írók amúgy félvállról mint a principális patvaristáját szokták tekinteni.”⁷

Ezek után hónapokon át állás nélkül maradt, azonban az irodalmi életben fokozott aktivitással vett részt. Az 1838-as pesti árvízben elvesztette csecsemő fiát, akit pár héttel korábban Rottenbiller Lipót tartott keresztvíz alá. A családi tragédia ellenére maradt ereje, hogy a katasztrófa utóhatásainak enyhítésében és az újjáépítésben a maga eszközeivel részt vállaljon, így Pesten elsőként humorisztikai felolvasást tartott és jótékonyági eseményeket szervezett.

1838-ban kincstári fogalmazógyakornokként kapott állást, majd saját szépirodalmi lap alapításával próbálkozott, azonban a Magyar Udvari Kancellária nem adta meg a kérelmezett újságszabadalmat, így kénytelen volt pár évig németül, a pesti német színház részére darabokat írni. Eközben a Saphir Zsigmond szerkesztésében megjelenő *Pesther Tageblatt* rendszeres szerzője lett, színikritikákat írt a Nemzeti Színházban játszott darabokról,

⁶ Emlékiratok II, 18–29. Szücsi, 341.

⁷ Emlékiratok II, 19.

majd 1841 és 1843 között Kossuth Lajos *Pesti Hírlapjának* munkatársaként szerzett magának hírnevet.

1843-ban aztán azzal a feltétellel léptették elő kincstári levéltári tiszté, hogy otthagyja a *Pesti Hírlapot*, így Kossuth bánatára távozott az újságtól. Irodalmi és közéleti ambíciói azonban nem engedték, hogy teljesen szakítson a sajtóval, így Garay János Regélőjében folytatta az írást. Még ugyanabban az évben megindította saját szépirodalmi folyóiratát, a *Magyar Életképeket*. A folyóirat gyors sikerén felbuzdulva 1844-ben *Életképek* címmel hetilappá alakította át, amelybe később a korabeli magyar irodalom számos kiválósága írt, többek között Arany János, Czuczor Gergely, Jókai Mór, Jósika Miklós, Nagy Ignác, Petőfi Sándor, Tompa Mihály és Vörösmarty, és ami talán ennél is fontosabb, lapja sok fiatal tehetségnek jelentette a belépőt az irodalmi életbe, ahogy Mikszáth írta: „A becsületes Frankenburg, a jó közlegény, vezéreket nevel lapjánál.”⁸ Ebben az évben adta ki két kötetben az addigi elbeszéléseit *Estikék* címmel, azonban ez kisebb visszhangot kapott, mint pártfogoltjainak írásai. Lapjának szerkesztésére és írásainak közzétételére nemcsak bevételi forrásként tekintett, hanem mindvégig a romantikus hazaszeretet és a nemzeti kultúra ápolásának igénye vezette, a külföldi munkák fordítása helyett a hazai művek írását támogatta, és a Védegylet szervezésében is részt vett.

Irodalmi, hírlapírói, de még inkább irodalomszervezői érdemeire tekintettel 1845. november 22-én a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Széptudományi Osztálya levelezői tagjának választotta, székfoglalóját még ugyanazon év december 29-én tartotta meg.⁹ A következő esztendő nem várt alkalmat kínált arra, hogy kiváló helyzetteljesítő képességével mind saját lapjának maradandó dicsőséget szerezzen, mind a magyar irodalom ifjú reménységeit lekötölelje maga iránt. Ekkor történt ugyanis, hogy fiatal szerzők egy csoportja (Petőfi Sándor, Jókai Mór, Tompa Mihály, Degré Alajos, Pálffy Albert, Bérczy Károly, Pákh Albert, Lisznyai Damó Kálmán, Kerényi Frigyes és Obernyik Károly) megelégtelt a lapkiadók, így különösen a *Pesti Divatlap* élén álló Vahot Imre önkényét, a szűkös publikálási lehetőségeket és a szegényes szerzői honoráriumot, és megalakította a Tízec Társaságát.

A társaság tagjai ígéretet tettek egymásnak, hogy egy évig egyetlen írást sem jelentetnek meg a pesti divatlapokban, hanem *Pesti Füzetek* címmel saját folyóiratot indítanak, és műveiket kizárólag ott teszik közzé. A *Pesti Füzetek* megindításához azonban nem kapták meg az akkoriban szükséges

⁸ Mikszáth Kálmán: Jókai Mór élete és kora. <https://mek.oszk.hu/00900/00945/html/>

⁹ Rózsa, 695.

hatósági engedélyt, így Petőfiék egyszerre maradtak a műveik közléséhez elengedhetetlen fórum és – a szerzői honoráriumok elmaradása miatt – az életvitelük fenntartásához szükséges bevételi forrás nélkül. A három – szép-irodalmi művek megjelentetésével foglalkozó – pesti lapszerkesztő közül Frankenburg volt az, aki nehéz (és közismert elhatározásuk miatt nem kevésbé megalázó) helyzetükből méltóságteljes meneküloutat biztosított a saját csapdájukba jutott fiatal művészeknek, és az *Életképek*ben nyílt felhívást intézett a Tízek Társaságának tagjaihoz. Mint lapszerkesztő tisztelettel megkérte őket, hogy a közjó érdekében teljesítsék a magyar irodalom iránti kötelezettségüket, és kezdjék újra az írást. Frankenburg felhívására Petőfiék elálltak az elhatározásuktól, és hamarosan többségük az *Életképek* állandó szerzőjévé vált.

Frankenburg pesti tartózkodása azonban már nem tartott sokáig, mivel, hogy az ellenzéki, reformer szellemiségű *Életképek* szerkesztőjét – követve a promoteatur ut amoveatur hathatós stratégiáját – a lap éléről eltávolítsák, 1847 tavaszán udvari tolmácsnak nevezték ki a bécsi Kancelláriához. Nem lévén más választása, elfogadta a kinevezést, a lap szerkesztését pedig Jókai Mórnak adta át. A Döbrentei Gábor kezdeményezésére tartott nyári dülőkeresztelő ünnepségen, amelynek során a budai hegyek számos pontjának a korábbi német helyett új, magyar neveket adtak, még nagy lelkesedéssel részt vett, majd búcsúlakomát rendezett az író társainak, és Bécsbe költözött.

A Magyar Udvari Kancellárián 1847 nyarán kezdte meg a munkát, azonban ez az állás sem bizonyult tartósnak, mivel 1848 márciusában kitört a bécsi, majd a magyar forradalom. Frankenburgot lelkesedéssel töltötték el az események, örült a sajtószabadságnak és nagy reményekkel szemlélte a történeteket. Élénk kapcsolatokat tartott fenn az új magyar kormánnyal, *Kossuth Hírlapjának* bécsi levelezője lett, és elegáns lakást kapott az egykori Kancellária épületében. Miután Windisch-Grätz herceg leverte a bécsi forradalmat, 1848 novemberében Frankenburgot is letartóztatták és hónapokig tartották fogva. Börtönéből csak befolyásos barátai hathatós közbenjárására szabadult.

1849 novemberétől Nagy Ignác *Hölgyfutár* című lapjába kezdett írni, majd az akkor már világhírű Anna de La Grange-t ő készítette föl a magyar nyelvű fellépéseire, hogy áriáit a Nemzeti Színház közönsége is anyanyelvén hallhassa. Mivel állandó munkahely hiányában megélhetési gondokkal küszködött, egy ideig német nyelvű lapoknak írt, majd 1850-ben fogalmazó lett a bécsi Legfőbb Törvényszéken. Ugyanebben az évben veszítette el szeretett hitvesét.

1855-ben aztán Bécsben megalakult a Legfőbb Urbéri Törvényszék, amelynek élére gróf Nádasdy Ferencet nevezték ki, melléje pedig elnöki tit-

kárnak Frankenburgot. Munkája mellett fáradhatatlanul írt és szerkesztett, és addigi munkáit két-két gyűjteményes kötetben *Sírvavigadók* és *Zsibvásár* címen adta ki. 1858-ban újabb családi tragédia érte, Emil fia, aki katonatisztként szolgált, öngyilkosságot követett el.

Két évre rá az Udvari Kancelláriához hívták meg titkárnak, ahonnet végül 1866-ban vonult nyugalmába. Ezek után visszaköltözött Pestre, és ismét lapszerkesztésbe fogott. Rövid ideig a *Magyarország* és a *Nagyvilág* szerkesztőjeként tevékenykedett, majd 1848 címmel a forradalom örökségét képviselő politikai lapot indított, de nemsokára ezzel is felhagyott. 1867-ben a Kisfaludy Társaság is tagjának választotta.

1868-ban élettársával, Carina Anna operaénekesnővel Sopronba költözött, ahol 1877-ban Irodalmi és Művészeti Kör néven (később tiszteletére Frankenburg Irodalmi Körre nevezték át) társaságot alapított. 1879-ben ötvenéves írói jubileuma alkalmából nagy ünnepséget rendeztek a tiszteletére, 1881 őszén pedig sokévi együttélés után végre feleségül vehette Carina Annát. Még abban az évben visszatért Budapestre, azonban ekkorra már komoly egészségügyi gondokkal küszködött, és 1884. július 3. napján Eggenbergben elhunyt. Sírja fölött a Kerepesi temetőben Paulay Ede és Jókai Mór tartottak búcsúbeszédet.

A halála óta eltelt közel másfél évszázad olyan történelmi távlatot jelent, hogy mára nagy biztonsággal kijelenthető, hogy Vadnai és Mikszáth nem tévedtek, amikor Frankenburg életművének igazi jelentőségét nem saját írásainak irodalmi értékében, hanem a szerzőnek a magyar irodalom és a hazai művelődés érdekében kifejtett többirányú munkásságában látták. Lapszerkesztőként, színpadi darabok szerzőjeként és színkritikusként ugyanis nagyban hozzájárult a magyar kultúra életben tartásához és fejlődéséhez, továbbá számos fiatal szerző elindulásához hathatós támogatást nyújtott. Jól példázzák mindezt Mikszáthnak az 1885-ben *A jó öreg Frankenburg* címmel megjelentetett megemlékezésének következő sorai: „Valóságos Isten áldása volt ily viszonyok között a Frankenburg működése, ki a komoly tisztességet és a művelt nemzeties irányt képviselte lapjában. Ki tudja, hogy néznénk ki ma, ha ő nincs? Az Életképek az ő legnagyobb érdeme. Mennyi szeretettel és mennyi odaadással szerkesztette azt ő! Ha egyebet nem lehetne róla megírni, mint azt, hogy ő alapította, ő emelte olyan tekintélyre, aminőben 1848-ban Jókai és Petőfi tőle átvették, ez emlékezés rövidebb lenne talán, de nem hidegebb. Akkor is megvolt már itt a fővárosban az az ország, amit úgy hívunk magunk közt, hogy Bohémia. Ennek az országnak az a tulajdonsága, hogy a földje nincs meg sehol, de a lakosai megvannak mindenütt. Frankenburg emelte nekik az Életképekben az első sátort. Őalatta öltött testet először az a varázsige, mely azóta megnépesíté Bohémiát, hogy a dolgozatok

honoráltatnak. A keresztes hadjáratok is sok embert lelkesítettek fel annak idején, de ez a jelszó még nagyobb hatást tett. A magyar anyák sűrűbben kezdtek szülni írókat és poétákat!”¹⁰

Czeti István

Frankenburg Adolf főbb munkái

Humorisztikai felolvasás és szavalmányok. A vízkárosult pestmegyei adózó nép fölsegélésére. Pestini, 1838; *Estikék I–II.* Pestini, 1844; *Volksthümliche Sittenlehre.* Wien, 1854; *Sírvavigadók I–II.* Pest, 1857; *Bolond Miska Naptára.* Pest, 1858–70; *A Bolond Miska Albuma.* Pest, 1860; *Őszinte vallomások I–II.* Pest, 1861; *Az öreg Bolond Miska kalandjai szárazon és vízen, mennyben és pokolban,* képekkel. Pest, 1863; *Emlékiratok.* Pest, 1867. I–III; *Bécsi élményeim.* Sopron, 1880. I–II.

Felhasznált irodalom

Frankenburg Adolf: *Őszinte vallomások. I–II.* Heckenast, Pest 1861–1871; Frankenburg Adolf: *Emlékiratok. I–III.* Emich, Pest 1868; Frankenburg Adolf: *Bécsi élményeim. I–II.* Reichard & Litfas, Sopron 1880; Károlyi György: *Új életrajzi adatok Liszt Ferenc kereszt-szüleiről. Liszt Magyar szemmel.* 2018. október (33. szám), 22–31; Mikszáth Kálmán: *Jókai Mór élete és kora.* <https://mek.oszk.hu/00900/00945/html/>; Mikszáth Kálmán: *A jó öreg Frankenburg.* <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Mikszath-mikszath-osszes-muve-2A85B/cikkek-es-karcolatok-5186-kotet-40CD5/1885-cikkek-tarcat-70-kotet-4C860/a-jo-oreg-frankenburg-4C8B3/>; Rózsa Mária: *Néhány adalék Frankenburg Adolf kultúráközvetítő tevékenységéhez a német nyelvű sajtóban.* Irodalomtörténeti közlemények 125. évf. 5. sz. (2021.) 691–701; Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái. I–XIV.* Hornyánszky, Budapest 1891–1914. s. v. Frankenburg Adolf; Szücsi József: *Bajza József.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1914; Vadnai Károly: *Emlékbeszéd Frankenburg Adolf felett.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1887. (A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek)

¹⁰ Mikszáth Kálmán: *A jó öreg Frankenburg.* <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Mikszath-mikszath-osszes-muve-2A85B/cikkek-es-karcolatok-5186-kotet-40CD5/1885-cikkek-tarcat-70-kotet-4C860/a-jo-oreg-frankenburg-4C8B3/>